

ЗАРУЧНИЦЯ ВЕЛИКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

(Рецензія на монографію Веденеєва Д., Будкова Д. «Заручниця глобального протистояння. Трагедія Великого Голоду 1932–1933 рр. в Україні у контексті «холодної війни» (1945–1991 рр.)». –

К.: Дорадо – Друк, 2013. – 232 с.)

У різні історичні періоди голод на Русі-Україні не вважався винятковою подією. Повторюючись щонайменше раз на десять років, він став майже звичним явищем. Практично ніколи голод не мав і політичного підґрунтя. Ситуація кардинально змінилася з другої половини минулого століття, коли суспільно-економічне становище народів СРСР стало однією із складових запеклого протистояння між Заходом і Сходом.

Серед чималої кількості наукових і псевдонаукових досліджень про трагічні події початку 30-х років ХХ ст. праця відомих українських дослідників Дмитра Веденеєва і Дмитра Будкова посіла особливе місце. Це видно вже з її назви, а головне – за останніх два десятиліття авторський доробок став чи не першою спробою без облуд і зайвої політизації підійти до оцінки подій, які досі залишаються пекучим болем для українського суспільства.

Монографія підготовлена на основі раніше утаємничених архівно-документальних джерел, що надає їй особливої ваги. Доповнена широкою палітрою наукової та спеціальної літератури, вона не лише комплексно розглядає перебіг і результати інформаційно-психологічної боротьби в період «холодної війни», а головним чином дає відповідь на питання щодо природи концепції «голодомору – геноциду» 1932–1933 рр. в Україні. Причини її появи та змістове навантаження дослідники зуміли подати на широкому тлі запеклого протистояння між двома

воєнно-політичними блоками, зусиль органів ідеологічної та інформаційної боротьби в особі спецслужб західних держав та закордонних націоналістичних центрів, з іншого боку, радянологів, офіційної радянської історіографії у використанні теми Великого Голоду у протисторстві з противником.

У контексті розглядуваної теми варто згадати думку політолога Юрія Шевцова, який аргументовано стверджує, що сьогодні багато хто наше непросте минуле намагається бачити виключно через призму згадуваної доктрини. Запозичена з часів глобальних суперечностей між двома ідеологічно протилежними політичними системами, набувши характеру міфологічності, вона перетворилася на один із головних елементів «антирадянського ядра» нової української ідентичності. Як результат, політизовані постулати Великого Голоду стали чи не головною складовою твердження про тоталітарну за своєю суттю ідеологічну конструкцію радянського суспільно-політичного ладу.

Доцільно сказати й таке: багато у чому «повитухою» сучасного підходу до сприйняття питання голоду в українській і зарубіжній історіографії, а головним чином у політиці, свого часу виступала Організація українських націоналістів. Розпочавши у 30-х роках диверсійно-підривну та терористичну роботу проти СРСР, в арсеналі її діяльності чільне місце посіли й ідеологічні настанови, прийоми та методи

інформаційно-психологічного тиску на тогочасне українське суспільство. Особливо яскраво це проявилось в умовах Великої Вітчизняної війни, коли нацистська Німеччина надала у розпорядження ОУН можливості надпотужного державного агітаційно-пропагандистського механізму. Поряд з «героїчною» постаттю Мазепи, «жертвами Крутів», «мужністю й відвагою» сірожупанників тощо голод 1932–1933 рр. став одним із основних жупелів пропагандистських кроків Третього рейху і його поплічників в Україні¹.

За участю нових господарів в особі спецслужб США і їх союзників у повоєнні роки закордонні центри ОУН разом з підривними органами західних «демократій» розпочали не менш масштабну пропагандистську кампанію. В умовах «холодної війни» пам'ять про жертви епохальної трагедії початку 30-х років набула не лише ритуального й штучного

¹ Першими на весь світ про голодомор в Україні стали кричати нацисти. Тоді ж поширення набули і чутки про його нечувані людські жертви, які з часом зросли майже до 20 млн. чоловік. Гітлерівці та українські націоналісти продовжили і кампанію фальшування «документальних» доказів «голоду – голодомору», яку в середині 30-х років розпочав «відомий журналіст, мандрівник і дослідник Росії, що провів декілька років у поїздах по Союзу Радянської Росії», Тім Уолкер. Його статті в американській пресі супроводжувалися світлинами, начебто відзнятими у «наиболее неблагоприятных и опасных обстоятельствах». Завдячуючи кореспонденту журналу «The Nation» Льюїсу Фішеру, стало відомо: репортажі Уолкера були сфальшовані, а його нога ніколи не ступала на українську землю. Ще один американський журналіст Джеймс Кейсі довів, що більшість світлин Уолкера про «геноцид» в Україні зроблено у Західній Європі в період Першої світової війни. Це, зокрема, стосується двох «документальних свідчень» – «дитини-жаби» і «українського селянина», що схилився над своєю здохлою від голоду конячиною. Подібні «документальні» факти широко використовували і нацисти. Не раз вони друкувалися і в наші дні.

характеру, але й свідомого спотворення фактів і реалій створенням міфів про статистику жертв, а в кінцевому підсумку – використання «теми» у відверто аморальному плані.

Моторошна проблема голоду 1932–1933 рр. отримала виразно політизований, інструментально-технічний та ударний характер в інформаційно-пропагандистському й ідеологічному протистоянні двох наддержав і очолюваних ними воєнно-політичних блоків. Головні надії у своїй діяльності західні спецслужби покладали на рух радянських дисидентів та можливість появи на території СРСР «п'ятої колони». Зокрема, автори праці зауважують, що у програмах зарубіжних радіостанцій «значну увагу приділялося поданню спеціально підготовлених матеріалів на історичну тематику, спрямованих на дискредитацію «російського імперіалізму», прямим нащадком якого, мовляв, є радянська федерація». Паралельно ігнорувались такі непривабливі віхи європейської й американської цивілізації, «як колоніальні війни, винищення корінних народів, жорстоке придушення антиколоніальних повстань і рухів, провокування голодоморів в Індії або Ірландії..., політика неокolonіалізу та експлуатації «третього світу». Провідна роль, як і в більшості світових подій подібного роду ХХ ст., належала США.

Опираючись на широку джерельну базу, дослідники наголошують: у ході психологічної війни між двома воєнно-політичними угрупованнями головні настанови щодо концепції «штучного голоду», насамперед проти селянства України, творилися за кордоном. Поряд із представниками української діаспори, які започаткували її основні риси

(Василь Гришко, Дмитро Соловей, Рафаль Лемкін тощо), за широкої підтримки з боку вищих державних чиновників США, зокрема Джорджа Кеннана та Збігнева Бжезінського, визначальне місце у даному процесі посіли західні спеціалісти ортодоксально-протестантського вчення диспенсациалізму (від латинського *dispensatio* – «передвизначення») в особі Уїльяма Кейсі, Шона Лінсдейла, Пола Вульфовиця та деяких інших «вчених» від політики.

Започаткувавши пряму, а не символічну інтерпретацію біблійних текстів щодо політичних реальностей, пропагуючи положення про кінець світу, боротьбу сил зла з Богом та проповідуючи культ «біблійного коду» (доктрину глобального протистояння двох суспільно-політичних систем в особі США і СРСР) як останнього бойовища між Всевишнім і Дияволом, протестанти-фундаменталісти поклали початок і появі визначення Радянського Союзу як «імперії зла». На думку авторів монографії, умовною точкою відліку нової наступальної стратегії у психологічній війні проти Радянського Союзу стала доповідь (січень 1981 р.) директора ЦРУ Уїльяма Кейсі новообраному американському президенту Рональду Рейгану. З цього часу «трактування Голоду 1932–1933 рр. як свідомого злочину по відношенню до українського народу» оптимально вкладалося в інформаційно-психологічну технологію демонізованого образу СРСР як зосередження космічного зла («імперії зла»). Останнє визнає й український історик Станіслав Кульчицький. Доклавши чималих зусиль до утвердження в пам'яті українців терміна «голодомор – геноцид», у 1989 р. він писав, що у діяльності «Комісії Конгресу США у справі Голоду

на Україні» явно стала простежуватись спроба закріпити у свідомості американців образ «імперії зла». Для більш переконливого тлумачення «штучного голоду» називались і «космічні» цифри померлих: спочатку 3–4 млн. чоловік, згодом вони зросли до 16 і навіть 18 млн.

Рецензоване дослідження відкривається переднім словом голови правління Українського фонду культури, академіка НАН України Бориса Олійника «Берегти чистий голос Дзвону пам'яті». «Ініціатива вшанування жертв Голодомору, – наголошує він, – йшла з глибин народних... Люди щиро згадували, щиро молилися за упокій душ померлих... Тоді, на межі 1980–1990-х років, справді був шанс трагедію Великого Голоду науковцям – сумлінно вивчати, народу – щиросердечно вшанувати. Тим прикріше, що одразу ж ініціативу у вшануванні жертв Голоду почали перехоплювати ті, хто прагнув здобути на костях загиблих політичні дивіденди, розпалити істерію та ворожнечу, війну з минулим обернути проти опонентів або окремих «винних» народів чи країн. Врешті-решт, нам судилося пережити і роки, коли спекуляції та бездушне адміністрування навколо святої теми народного страждання поставили Україну на межу громадянського протистояння, зіпсували стосунки з сусідами, посіяли цинізм від бездушних «заходів». Пішов навіть гуляти чиновницький канцеляризм – «Свято Голодомору». В історії і не думали вчитися, адже тоді б сьогодні сотнями не зникали українські села з карти «неньки-України», чийм ім'ям святенницькі клялися і клянуться на політмайданах.

Основні прийоми з політичної та пропагандистської експлуатації теми

Голодомору витали саме з арсеналів «психологічної війни»... Прийоми, які спеціально розроблялися для підризу державного ладу супротивника по глобальному протистоянню... Стверджую це як безпосередній свідок кривавого розбрату. Тут немає місця справжній скорботі по померлих наглою смертю – лише цинічний політичний розрахунок та технології спотворення людської свідомості».

У розрізі задекларованих думок авторами запропоновано аргументований зміст праці. Окрім вступу, висновків та додатків, передбачено три структуровані розділи. Особливу увагу привертають другий – «Розробка концепції «штучного голоду 1932–1933 рр.» в Україні у контексті психологічної війни між воєнно-політичними таборами у післявоєнному світі» – та третій – «Проблема голоду 1932–1933 рр. та реагування на неї партійних, державних органів та офіційної науки в СРСР та Українській РСР». Вже у вступі наголошується: як науковці і громадяни вони не ставлять під сумнів факт, масштаби й катастрофічні наслідки Великого Голоду, який викликав величезні жертви серед населення провідних хліборобських районів не лише України, але й Російської Федерації, Казахстану та Білорусії. Ця історична трагедія, з одного боку, сталася внаслідок форсованої політики колективізації, вилучення зерна і продовольства, зламу адміністративно-примусовими методами та репресивного супроводження змін традиційного укладу господарювання на селі. З другого – її причини й перебіг можна зрозуміти лише у контексті загального розвитку доби прискореної модернізації, становлення системи «мобілізаційного соціалізму», з урахуванням

соціально-економічного стану аграрної України, її попереднього розвитку у складі Російської імперії та СРСР, інших важливих чинників, зокрема зовнішньополітичних.

Так, на час приходу більшовиків до влади країна позбулася 80% промислового виробництва. Транспорт втратив більшу частку свого ресурсу. Революція, а потім громадянська війна призвели до зупинки того, що лишилося. Після часткового відновлення економічного зростання у роки непу криза продовжувалася. Модернізація і реформування радянської економіки, у т.ч. військової, диктувалися абсолютними історичними реаліями. Зокрема, у 1928 р. в Червоній армії було лише 92 танки і декілька десятків фанерних аеропланів (у Франції – 6 тис. бойових літаків), військово-морський флот перебував у примітивному стані. Ударною силою виступали піхота і кавалерія.

«Вовчий закон капіталізму – бити відсталіх і слабких, – заявив Й.Сталін 1931 р. на конференції працівників промисловості СРСР. – Ти відсталий, ти слабкий, значить, ти не правий, значить, тебе можна бити... Ми відстали від передових країн на 50–100 років. Ми маємо пробігти цю відстань за десять років. Або ми зробимо це, або нас змінуть». За таких умов, писав американський посол в СРСР (1937–1938 рр.) Джозеф Девіс, «Сталін запропонував свій план. Для його виконання потрібна була надзвичайна сміливість, безжалісність, затягування пасків буквально у всіх класів суспільства. При цьому уряд зіткнувся з пасивним спротивом сільськогосподарських районів. Спротив було безжалісно придушено».

На жаль, в основу вкрай необхідних економічних реформ на селі насамперед

було покладено переважно адміністративно-командні і силові методи їх втілення.

Водночас вже у 1936 р. Радянський Союз вийшов на перше місце у світі з виробництва комбайнів і збирання цукрової сировини, на друге – із загального обсягу виробництва, на третє – з виплавки сталі і виробництва суперфосфатів, на четверте – з видобутку вугілля. Через чотири роки після початку індустріалізації британська «The Financial Times» зазначала: «Успіхи, досягнуті в машинобудівній промисловості, не підлягають будь-яким сумнівам... СРСР сьогодні виробляє все оснащення, яке необхідне для металургійної і енергетичної промисловості. Він зумів створити свою власну автомобільну галузь».

Згадуваний Джозеф Девіс, у свою чергу, занотував: «Я отримав дозвіл влади на відвідання основних промислових районів, починаючи з Ленінграда... Мені вдалося побувати в Донбасі і Дніпропетровську. З групою американських журналістів відвідав 5 міст, де оглянув найбільші підприємства... В радянській практиці планування найбільше вражає сміливість у прийнятті рішень і впертість у їх виконанні. П'ять років тому в районі Запоріжжя був голий степ, а сьогодні можна побачити великі заводи і місто з населенням у 125 тис. чоловік, з сучасними цегляними житловими будинками, широкими вулицями і площами... У цілому нові промислові райони вражають: росіянам вдалося за 7 років досягнути стільки, скільки Америці за 40 – починаючи з 80-х років минулого століття...»

Без сумніву, колективізація (нічого приховувати, переважно шляхом примусу) і на її основі «космічний» стрибок

важкої індустрії порятували країну в роки нечуваного у світовій історії кровопролиття в битві з наці-фашизмом. Гітлерівський генерал Фрідріх фон Меллентін змушений був визнати: «Індустріалізація Радянського Союзу, проведена вперто й безжалісно, дала Червоній армії нову техніку і велику кількість висококваліфікованих фахівців. Росіяни швидко навчилися використовувати нові види зброї і, як не дивно, показали себе здатними вести бойові дії із застосуванням складної бойової техніки».

Піддавши детальному аналізу хід і наслідки розглядуваних подій, автори монографії, у свою чергу, наголошують, що станом на початок 1980-х років СРСР був другою країною світу за темпами економічного зростання, мав розвинуті системи освіти і науки, соціального захисту, гуманістичну культуру. Займаючи за калорійністю, збалансованістю, якістю продуктів харчування, іншими економічними показниками 7 місце у світі, радянський народ матеріально жив краще, ніж 85% населення земної кулі. Навіть за тих тяжких втрат, яких Радянський Союз зазнав під час німецько-фашистської агресії, несучи непомірне навантаження на економіку внаслідок гонки озброєння, він зумів забезпечити ракетно-ядерний паритет із США, бути гарантовано застрахованим від будь-якої зовнішньої агресії. Україна у цей період займала лідерські позиції в економічному розвитку не лише в СРСР, але й у Європі.

Ставши у 70-ті роки фірмовим знаком, проект «голодомор-геноцид» за конкретних умов і обставин був підхоплений західними дослідниками, зокрема Робертом Конквестом і Джеймсом Мейсом. Джерельну базу для

«фундаментальних» праць «Великий терор» та «Жнива скорботи» перший запозичив із художніх творів та «творчості» колишніх кримінальних злочинців, а також матеріалів гітлерівської пропаганди. Про колективізацію і голод 1932–1933 рр. писав виключно «як про війну проти трудового селянства, що згодом переросла у війну проти всього українського народу». Довершену «наукову» концепцію подав його колега та яскравий виразник політики й інтересів США у слов'янському світі Джеймс Мейс, який очолив спеціально утворену американським Конгресом комісію з дослідження голоду в Україні. Вона дійшла до безальтернативного висновку: жертви голоду були «заморені до смерті рукотворним шляхом; Сталін і його оточення здійснили Геноцид проти українців у 1932–1933 рр.». Мейс започаткував і програму «Усна історія українського голоду 1932–1933 рр.». За даними авторів монографії, «витративши за 4 місяці \$10 тис., він (Мейс. – А. Ч.) з колегами зібрав 60 усних розповідей та видав їх у 3-х томах, при цьому не приховувалось, що метою документування було доведення геноцидного характеру Голодомору». Пізніше з'ясувалося, що близько 80% свідчень, зібраних «творчим колективом», мали анонімний характер («Анонімна жінка», «Анонімне подружжя», «Марія N» та ін.).

«Науковий підхід» Мейса і його команди до вивчення питання «голоду – геноциду» викликав аргументовану критику вчених у багатьох країнах, насамперед у США. Зокрема, відомий дослідник подій в СРСР початку 40-х років професор Марк Таугер наголошував, що під час збору свідчень «Мейс відійшов від усталених в США та в спеціальних

науках критеріїв» та рекомендував колегам, «котрі працюють з матеріалами комісії, бути дуже обережними». За словами керівника комісії, після завершення «холодної війни» у нього «виник серйозний конфлікт з американськими слов'яністами, які фактично публічно звинуватили мене в тому, що я захищаю колаборантів і фашистів... Мої спроби влаштуватися у вузи Сполучених Штатів на постійну роботу закінчувалися невдало – прямо мені говорили, що я не підходжу за віком, а неофіційно – що я вибрав не ту тему, не ту націю, не той народ, позаяк моя докторська... стосувалася історії українського національного комунізму».

Притулок Мейс знайшов в Україні, одержавши у 1993 р. її громадянство. У наукових структурах відповідного спрямування отримав і певні посади. З грубим порушенням статутних вимог посмертно удостоївся ордена Ярослава Мудрого II ступеня².

Життя та наукова діяльність одного із «стовпів» доктрини «голодомор – геноцид» переконує: кон'юнктурний підхід до історичної оцінки трагічних подій будь-якого народу рано чи пізно дає збій. З іншого боку – справа Мейса не померла. З прагматичних, насамперед політизованих, міркувань в Україні вона продовжує жити. Варто лише згадати праці В.Калініченко, Я.Калакури, В.Марочко, О.Влох, С.Кульчицького, деяких інших його послідовників.

У свою чергу, пропрацювавши тривалий час в архівах Росії і України, згадуваний М.Таугер доводить: у 1932 р. в Радянському Союзі мав місце великий 2 Д. Мейс помер у Києві 3 травня 2004 р. Указ про його нагородження В. Ющенко підписав 26 листопада 2005 р., у черговий рік «святування Голодомору».

недорід, який призвів до голоду і який проігнорувала тодішня влада. Неврожай був викликаний незвичним поєднанням комплексу причин, серед яких власне засуха мала опосередковане значення. Головну роль відіграли хвороби рослин та небачене поширення шкідників, як результат – недорід зерна. Ситуацію ускладнила непогода під час посіву та збору урожаю 1931 р., а в проміжку – літня спека. Голод мав місце не лише в Україні, а практично на всій території СРСР, особливо на Північному Кавказі і Поволжі. Поза увагою не можна полишати й такий факт: підривні дії на селі проти чинного політичного режиму у цей період набули системного характеру³. Окрім неадекватних до ситуації дій центральної влади, становище ускладнювалося й заподадливістю та всездозволеністю представників місцевих органів, які у своїх вчинках нерідко керувалися «революційною доцільністю та класовим чуттям».

Під час горбачовської перебудови концепція «голодомору» в Україні набула значного поширення. У багатьох селах і містах розпочалася кампанія з увіковічення жертв голоду. Весною 1990 р. пройшов Всеукраїнський тиждень жертв голоду 1932–1933 рр. та сталінських репресій. Тоді ж ці заходи поступово почали набирати політичних відтінків, а тема голоду була підмінена терміном «голодомор», а згодом «голодомор – геноцид»⁴.

³ Зважаючи, що напередодні і в період колективізації основну масу зерна давали куркульські господарства, їх спротив, зокрема і шляхом знищення хліба, мав масовий характер. Збіжжя спалювали, топили у річках і озерах, закопували у землю тощо. Архівні дані свідчать: на початку 30-х років число засуджених за терористичні акти, диверсії, саботаж, підпали і т. ін. у сільській місцевості становило до 5% від усіх кримінальних справ. З часом це число зросло до 15%.

⁴ Для підтвердження даної доктрини тодішній

її «будівничими» виступали націоналістично орієнтовані організації: Народний Рух України, Товариство української мови ім. Т. Шевченка «Просвіта», Українська автокефальна православна церква та ін.

Автори праці зробили і спробу проаналізувати причини невдач радянського ідеологічного механізму на тогочасні виклики опонентів щодо проблем голоду 1932–1933 рр. З одного боку, це обстановка «ідеологічної стерильності» – перетворення офіційної ідеології в догматичний ритуал, замовчування самого факту масштабної катастрофи з численними людськими жертвами, відсутність адекватної новому світобаченню та внутрішнім реаліям гуманітарної науки, поява інших негативних факторів, з другого – «неадекватне та «незграбне» реагування радянської ідеологічної машини на виклики інформаційно-психологічної війни». На їхнє переконання, останнє крилося в особливостях моделі радянського суспільства – суспільства «ідеократичного типу», суть якої зводиться до того,

Український інститут національної пам'яті у 2008 р. підготував та видрукував серію «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні». Остання нараховувала 19 томів, куди було занесено персональні дані на 882 тис. 510 осіб. «Серед внесених до «Книги...», – зазначають автори монографії, – величезна кількість тих, чия смерть при всьому бажанні не може бути названа голодною... І ці люди були цинічно, на догоду політичній доцільності внесені до реєстру «жертв Голодомору». Серед них – померлі за віком, унаслідок тяжких хвороб, нещасних випадків, виробничих травм, вбиті кримінальним середовищем тощо.

Не бажаючи того, її укладачі самі ж і спростували твердження про «цілеспрямоване винищення українців за етнічною ознакою». Наведені у праці дані свідчать, що в уражених голодом районах кількість померлих представників того чи іншого етносу становила приблизно однакову його частку від загальної кількості населення. Окрім українців, це були росіяни, білоруси, молдовани, поляки, євреї, болгары, німці, греки та ін.

що «державна пропаганда не вдається до маніпулювання свідомістю з її витонченими прийомами впливу на свідомість та підсвідомість (механізмами приховування цілей пропаганди, скритностію, навіюваннями тощо)». На думку радянологів, пропаганда мала вестись відкрито, гучно, з чітким декларуванням цілей, орієнтирів та норм поведінки. Усі вони пов'язувалися з декларованими цінностями радянського суспільства. Являючи собою складну ієрархічну будову, «ідеократичне суспільство» трималося на кількох священних і непохитних ідеях-символах та ставленні до певних авторитетів. Відомий політолог Сергій Кара-Мурза зазначав: якщо противнику вдається вбудувати у ці ідеї віруси – то перемога забезпечена. Достатньо «посягти в масову свідомість сумніви щодо праведності життя..., або праведності влади у державі, як усі підвалини політичного порядку можуть захитатися й рухнути в один момент».

Роблять автори і цілком слушний висновок: впровадження у позбавлену імунітету до маніпулятивних технологій і методик, довірливу до друкованого й публічного слова свідомість радянських людей «правди» про голод мало безпомилковий для ідеологічних противників СРСР результат.

У цьому контексті актуальними виглядають і сьогоденні реалії суспільно-політичного життя українського суспільства. Ті ж самі прийоми і методи маніпулювання свідомістю людей, порушення підвалин моральних устоїв та загальнолюдських цінностей, психологічний тиск щодо переваг євроінтеграційного майбутнього України, на цьому фоні – зростання радикального націоналізму. Останнє

реально загрожує відродженням в Україні неофашизму.

Загалом у рецензованій праці не йдеться, що голоду 1932–1933 рр. не було. Упродовж ХХ ст. всенародне потрясіння подібного типу не оминуло Україну щонайменше тричі. Дослідники детально не зупиняються на логіці вчинків і дій вищого державного та партійного керівництва СРСР, аналізі того, чи були інші шляхи вирішення існуючих суспільно-економічних проблем. Головне, в аргументованому дослідженні переконливо доведено: трагедія українського народу, як це часто трапляється в історії людської цивілізації, стала лише розмінною монетою у запеклому протистоянні двох непримиренних ідеологічних і суспільно-політичних систем.

«Насадження виключно негативного сприйняття соціально-економічної історії радянської доби, – наголошується у книзі, – за гіркою іронією долі відбувалося на фоні стрімкої деградації продуктивних та життєвих сил українського села». На 1991 р. Україна у Європі посідала перше місце з виробництва соняшника й цукрового буряка, картоплі та яєць, друге – зерна та молока, третє – овочів та м'яса. На кожного її мешканця на рік припадало 500 літрів молока, 70 кг м'яса, більш ніж достатня кількість інших продуктів харчування. Вона також займала провідні місця у легкій і важкій промисловості.

Засуджуючи «більшовицькі знущання», «пограбування та колоніальну експлуатацію Москвою» України, обіцяючи після її виходу із складу СРСР «молочні ріки і кисільні береги», націоналістичні та ліберально-демократичні сили довели український народ до повного зuboжіння. Не повторюючи авторських

цифр нинішнього «економічного зростання», зазначимо, що щорічний збір збіжжя впав на 17 млн. тонн, кількість великої рогатої худоби, інших домашніх тварин зменшилась у 2, 3 і навіть у 4 рази, видобуток вугілля – більш ніж у два рази, природного газу – майже удвічі, нафти – у 2,5 рази. Небачених втрат зазнало українське селянство, особливо його виробнича, соціальна і культурна сфери. З карти України зникли 5 тис. лікарень і амбулаторій, понад 3 тис. клубів та будинків культури. Насамкінець риторичне запитання: якщо Великий Голод пояснюється виключно ідеологічно-політизованою оцінкою дій тогочасного суспільно-політичного ладу, то чим можна мотивувати сьогоднішній стан речей, коли за два десятиліття чисельність населення України, на відміну від міфічних десятків мільйонів померлих у 1932–1933 рр., скоротилася на реальних 6,5 млн. осіб? Примушуючи до «добровільної» євроінтеграції, свій внесок у «сучасне майбутнє» українського народу намагається зробити і наддемократична Європа. Ми відстали, ми слабкі, а значить, ми не праві і, без сумніву, нас не лише намагаються, а вже реально б'ють...

Слушна авторська думка і щодо спроби системного аналізу історичних наукових праць із проблеми Великого Голоду. Останній засвідчує: чи не най-

менш дослідженим її аспектом поряд з іншими залишається комплексне вивчення формування механізму концепції «голодомору – геноциду» («штучного голоду», «етноциду українців голодом», «упокорення України голодом», «етнічної спрямованості голоду» тощо).

Прикметно й інше: претендуючи на об'єктивність та історизм, чимала кількість нинішніх українських науковців навіть не намагаються відійти від стереотипів, закладених в умовах глобального ідеологічного та інформаційно-психологічного протиборства між СРСР і США, капіталістичним світом і соціалістичним табором. Відмовившись від наукового підходу до дослідження проблеми голоду 1932–1933 рр., тим самим ними утверджується не лише кон'юнктурне сприйняття історичних подій, але й появи, за образним висловлюванням авторів, «певного різновиду ремесла, на яке є чималий попит». Зважаючи на це, без перебільшення можна сказати, що рецензована праця стала лише першим кроком на непростому і надто політизованому шляху сприйняття тогочасних історичних реальностей, водночас застереженням щодо спроб «об'єктивного» підходу до оцінки нашого непростого минулого.

Анатолій ЧАЙКОВСЬКИЙ
доктор історичних наук, професор